

А. Г. Кияшко

ПОРУЙНОВАНІ ПОХОВАННЯ В АРЕАЛІ ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

У статті розглядаються поруйновані поховання черняхівської культури. Обґрунтовано ритуальні мотиви руйнування поховань, а також запропоновано класифікацію таких поховань, в основі якої лежить ступінь їх зруйнованості.

К л ю ч о в і с л о в а: черняхівська культура, зруйновані поховання, ритуальні мотиви руйнування, типи поруйнованих поховань.

Однією з характерних рис поховального обряду черняхівської культури є наявність поруйнованих поховань. Поруйновані або порушені поховання — це поховання, у яких кістки лежать не в анатомічному порядку або частина кісток відсутня. Вони на деяких могильниках становлять абсолютну більшість усіх інгумацій. Це явище не є чимось, характерним лише для черняхівської культури. Могильники з порушеними похованнями фіксуються по всій Європі і є, мабуть, відображенням язичницької релігійної свідомості, у якій потойбічний світ був абсолютно реальним і міг впливати на світ живих.

Дане дослідження базується на результатах аналізу опублікованих матеріалів 19 могильників, на яких нараховано 238 поруйнованих поховань. З них майже повністю або значною мірою розкопано могильники Балцати II, Боромля, Данчени, Компанійці, Косанове, Коблево, Оселівка, Придніпровський, Черняхів, Ранжеве та Ружичанка. Частково на час публікації матеріалів було розкопано могильники Каборга IV, Лохвиця, Маслово, Раковець-Чеснівський, Сабодаш-Охматово, Успенка, Фурманівка. Поховання зруйновані внаслідок дії природних чинників при цьому не враховувались.

Можливо, точніше зрозуміти причини руйнування поховань можуть допомогти такі етнографічні джерела, як скандинавські саги. Про-

відним етносом черняхівської культури були германські племена готів. Ісландські саги, особливо так звані сімейні — це дуже виразні письмові джерела, у яких, хоча вони й більш пізнього часу, міститься цінна інформація про германські звичаї, умови життя та вірування германців. Їх записано в XII і XIII ст., але багато з них описують події дохристиянського часу, від заселення Ісландії в 870 р. до початку християнізації в 997 р. При всіх методичних обмеженнях, будь-які реконструкції будуть більш точними та повними, при використанні ісландських саг як виду джерел і перенесенні уявлень германців IX—XIII ст. про потойбічний світ на черняхівські матеріали. Адже мова йде про схожий рівень соціального та економічного життя, і що особливо важливо, про споріднений і достатньо єдиний германський світ [Мончинская, 1997, с. 208].

Загалом праць по поруйнованим похованням у черняхівській культурі небагато. Можна виділити дві основні точки зору на їх інтерпретацію: грабунок із метою наживи або пошкодження могил із якоюсь ритуальною ціллю.

Версії про пограбовані поховання. Частину поруйнованих поховань на Лохвицькому могильнику Д.Т. Березовець та В.П. Петров пояснюють діяльністю грабіжників [Березовець, Петров, 1960, с. 90]. Як пограбовані інтерпретує Г.Ф. Нікітіна порушені поховання Оселівського могильника. Багато поховань порушено в області грудей, що на думку дослідниці, маркірує інтерес грабіжників, адже там могли знаходитись цінні речі (гривни, фібули) [Никитина, 1988, с. 90]. Але супровідний інвентар у непорушених похованнях свідчить про те, що здебільшого небіжчиків ховали без дорогоцінних речей [Сымонович, 1963, с. 50]. Крім того, є й поруйновані поховання, у яких залишено дорогоцінні речі (наприклад, № 292 та 371 із могильника Данчени). Таким чином, тільки

діяльністю грабіжників основний масив поруйнованих поховань пояснити неможливо. Проте зовсім виключати цей фактор, мабуть, не варто. Але навіть тут можна вбачати певну ритуальну складову. Розриття могили та подальша боротьба з померлим «...были для молодых воинов пробой силы и доказательством смелости. Желание победить мертвого было сильнее, чем страх перед ним» [Мончинская, 1997, с. 210].

Ритуальне руйнування. Більшість поруйнованих поховань дослідники інтерпретують як ритуально поруйновані. Проте сам зміст ритуалу залишається дискусійним. Загалом вважається, що поховання руйнували через страх перед мерцями, бажанням їх знешкодити, захиститись від їхніх негативних і загрозливих дій [Сымонович, 1963; Мончинская, 1997], але, хто саме руйнував поховання і за яким критерієм, залишається нез'ясованим.

Е. Симонович вважав, що ритуал здійснювала та частина черняхівського населення, яка ховала своїх померлих головами на захід (можливо, християни) проти сусідніх ворожих мерців, яких ховали за язичницьким північним обрядом [Сымонович, 1963, с. 59]. Дослідник зауважив, що більшість поруйнованих поховань орієнтовано головами на північ, у той час, як поруйновані поховання, орієнтовані на захід, зустрічаються дуже рідко.

На думку В. Войнаровського могили зруйновано слов'янами після того, як готи та сармати пішли з цих територій із метою знищити ворожих мерців недружньої народності [Войнаровський, 1998, с. 339]. Про слов'яно-германські конфлікти відомо з «Гетики» Йордана. Проте ця гіпотеза не пояснює, чому на деяких могильниках зруйновано лише незначну кількість поховань, на деяких майже всі поховання, орієнтовані на північ, і жодного, орієнтованого на захід, а на деяких могильниках зруйновано і поховання, орієнтовані на захід.

С. Євлапшев пропонує розглядати поруйновані поховання як наслідок дій, направлених на остаточне відправлення померлого в потойбіччя [Євлапшев, 1997]. Ця гіпотеза не пояснює остаточно такі явища, як різна ступінь зруйнованості тіла та поодинокі випадки руйнування дитячих поховань. Проте таке пояснення має свої переваги, адже весь масив поруйнованих поховань тяжко пояснити лише страхом перед неспокійними девіантними мерцями.

За М. Мончинською руйнування могил — ритуал знешкодження неспокійних мерців, який археологічно простежено в германських похованнях IV—VII ст. на території Європи. Вірогідно, подібний ритуал описано в деяких ісландських сагах. Дослідниця писала свою статтю «Страх перед померлими і культ мертвих у германців у IV—VII вв. н. е.» не на черняхівських матеріалах, проте зробила припущення, що черняхівські поруйновані поховання можна пояснити в рамках цього явища [Мончинская, 1997, с. 210].

Огляд та типи поруйнованих поховань носіїв черняхівської культури. Поруйновані або порушені могили — це поховання, у яких порушено анатомічний порядок розташування кісток. Проте ступінь зруйнованості може бути різним — від зміщення черепа до повного знищення скелета з винесенням частини кісток за межі поховання. За ступенем зруйнованості скелета можна виділити декілька типів поруйнованих поховань, хоча такий розподіл є досить формальним. Утруднює віднесення частини поховань до того чи іншого типу й неповна інформація за деякими опублікованими поховальними комплексами, інколи автори публікацій просто зазначають що поховання «ритуально поруйновано» чи «дещо порушено». Інколи (особливо це актуально для дитячих поховань) первісний стан зруйнованості тяжко визначити через погану збереженість кісток, хоча наявність перекопу й змушує віднести ці поховання до поруйнованих, а не до тих, які погано збереглися. Таким чином, частина поруйнованих поховань не ввійшла до жодної з типологічних груп. Слід зазначити, що навряд чи існує єдине пояснення навіть для поховань одного типу, адже сучасній людині важко зрозуміти зміст давніх ритуальних практик та й сфера релігійних вірувань і уявлень є дуже складною для конкретних тлумачень.

Тип I. Захоронення черепів. До цієї групи належать ті поховання, де з кісток скелету знайдено лише черепи. Такі поховання є на могильниках Балцати (№ 20), Боромля (№ 48), Компанійці (№ 71, 75, 115, 130), Данчени (№ 126), Косаново (№ 234), Черняхів (№ 159). Оскільки агресивні складові ґрунту в поєднанні з дією води майже повністю (за винятком черепа) знищують дитячі скелети, то дитячі поруйновані могили, де знайдено лише черепи, до уваги не брались. Таких поховань небагато, приблизно 5 % від загальної кількості розглянутих поруйнованих поховань.

За ісландськими сагами у тих випадках, коли людина вступає з «живим мерцем» у сутичку один на один, їй часто вдається отримати перемогу, відрубавши суперникові голову. У «Сазі про Греттіра» головному героєві, який заліз до кургану, щоб викрасти скарби могильного мешканця, доводиться витримати битву з господарем склепу. Греттір відрубав йому голову і приклав її до стегон [Сага о Греттіре, 1976, с. 31]. Схожим чином Греттір вчинив і з мертвим пастухом Гламом [Сага о Греттіре, 1976, с. 63]. Після смерті самого Греттіра йому відтягли голову [Сага о Греттіре, 1976, с. 132]. Наслідком подібного знищення цілісності тулуба небіжчика, пов'язаного «с нарушенням семантичної опозиції телесного верха и низа, является, по-видимому, устранение потенциальной возможности его функционирования, приводящее тело в состояние абсолютного покоя» [Березовая, 2005, с. 108].

У «Сазі про людей з Флоуї» чоловік, на ім'я Торгільс, переслідує з сокирою в руках «живого мерця» (драугара), який виходить із кургану і приходиться ночами на двір. Коли Торгільс його наздоганяє,

драугар обертається до нього назустріч і між ними зав'язується боротьба. Торгільсу вдається перекинути його на спину і відрубати голову. Цікаво, що до своєї фізичної перемоги над мерцем він додає заговор, у якому говорить, що відтепер той не повинен заподіювати шкоди жодній людині. Після цього «живий мерць» вже ніколи не турбує свою сім'ю [Березовая, 2005, с. 107].

Таким чином, можна припустити, що захоронення черепів і у носіїв черняхівської культури відображали один із способів боротьби з небезпечними мерцями. У цьому випадку письмові джерела можуть бути цінним джерелом для розуміння обряду. В усіх перелічених випадках «живі мерці», яким відрубували голови, і за життя були людьми, що конфліктували з оточуючими. Як сказано про Глама, якому Греттір відрубав голову: «...он не молился, и не верил в Бога, и нраву был сварливого и злобного» [Сага о Греттире, 1976, с. 58].

Тип II. Поховання без черепа. Друга група поруйнованих поховань тісно пов'язана з першою. Це поховання, у яких є всі кістки скелета за винятком черепа. Такі поховання є на могильниках Коблево (№ 19), Боромля (№ 12), Успенка (№ 1619, 1620), Лохвиця (№ 9), Черняхів (№ 255) Ромашки (№ 21, 23). Загалом їх частка серед опрацьованих поруйнованих поховань становить близько 3 %. Звертає увагу невелика і приблизно однакова кількість захоронень без черепів та окремо похованих черепів. Вірогідно, що в похованнях другої групи знаходяться обезглавлені тіла таких «живих мерців», голови яких знаходяться в похованнях першої групи. У двох похованнях (Ружичанка № 3, Компанійці № 53) зафіксовано зміщення черепа, але його не винесли за межі могили.

Тип III. Поховання з порушеною верхньою частиною скелета. Такі поховання є на більшості з розглянутих могильників. Зазвичай руйнуванню піддається область грудної клітини, хоча паралельно можливе порушення кісток рук, хребта та черепа. Такі поховання становлять приблизно 28 % усіх поруйнованих поховань. Характерним є руйнування саме області грудей. Точного відповідника такого способу руйнування поховань в етнографічних джерелах знайти не вдалося. Однак етнолог Д. Зеленин згадує про практику пробивання грудної клітини покійникам в Англії [Зеленин, 1995, с. 85]. Зафіксовано пробивання грудей осиновим кілком і в Болгарії, де таким способом боролися з вампірами [Флеров, 2000, с. 13]. Підмічено схожість між собою за деякими властивостями вампірів та драугарів ісландських саг (надзвичайна сила, злий норов, активність вночі) [Ellis, 1968, с. 92]. Власне, саме слово «вампір» чи «упир» означає, за однією з версій, неспалений [Лукінова, 1983, с. 97].

Перша половина I тис. н. е. в Європі — це час переходу від обряду тілоспалення до тілопокладення. Точні причини такого явища невідомі, але пов'язують їх не тільки з етнічними, а й із соціальними зрушеннями [Магомедов, 2001, с. 34]. Певний відсоток інгумацій зафіксовано

вже у вельбарській культурі, яку більшість дослідників пов'язують із германськими племенами. Мабуть, зміна поховального обряду у германців продовжувалась і в черняхівській культурі. В.С. Флеров, аналізуючи причини поширення поруйнованих поховань у аланів, припустив, що це наслідок процесу седентаризації кочовиків. Осівши на землі, вони почали постійно жити біля могил своїх предків і тісніше з ними контактувати, відповідно, мертві отримали більше можливостей для заподіяння шкоди живим [Флеров, 2000, с. 18]. Щось подібне, мабуть, відбувалося і в германомовному середовищі. Як наслідок переходу до обряду інгумації германці отримали «живих мерців» (драугарів). Н. Березовая зазначає, що однією з основних характеристик драугарів є їх підкреслена тілесність: «Она заключается в том, что “оживающий покойник” обладает телом, обладающим качествами мертвого, но при этом способного функционировать подобно живому (передвигаться в пространстве, совершать действия различного характера)... «Оживший» после смерти человек никогда не называется в сагах живым, поскольку его тело обладает атрибутивными качествами представителя мира мертвых» [Березовая, 2005, с. 106]. Як приклад такої підкресленої тілесності можна назвати епізод із саги про Греттіра, де під вагою тіла Глама, який став «живим мерцем», прогиналась покрівля будинку [Сага о Греттире, 1976, с. 62]

Оскільки «живі» мерці є «неспаленими», то й один із способів боротьби з ними за матеріалами ісландських саг є спалення тіла [Березовая, 2005, с. 110]. Зокрема, у «Сазі про людей з Флоуї» розповідається про смерть жінки, яка відрізнялася благочестям, і всі навколо вважали її вельми мудрою і знаючою. Проте син не наважився ховати її сам і просить допомоги у свого товариша. Той велить відвезти її якнайдалі, а на могилу покласти який-небудь важкий вантаж. Готують міцну труну, кришка якої стягнута залізними скобами, і туди опускають тіло покійної. Під час проходження похоронної процесії, яка прямує до морського берега, чути гучний скрип і скрегіт. Товариші обернулися і побачили, що покійна розламала залізні скоби й відсунула кришку, їм обом довелося прикласти всю свою чоловічу силу для того, щоб встановити її на місце. Потім вони складають велике вогнище, на якому повністю спалюють мертве тіло.

До речі, у поруйнованих похованнях черняхівської культури зафіксовано окремі вуглики, які, можливо, є не тільки слідами культу вогню [Симонович, 1963, с. 58], а й залишками вогнищ. Частину тіл померлих «було зруйновано з застосуванням вогню». Такі поховання зафіксовано на могильнику Компанійці [Некрасова, 2006]. Залишки обгорілих дерев'яних конструкцій поверх кістяка, у вигляді двох з'єднаних під прямим кутом плах, знайдено на могильнику Данчени в похованні 18а [Рафалович, 1986, с. 32]. У похованні № 1 могильника Ромашки знайдено

звалені в купу опалені кістки без слідів пізнішого перекопу [Брайчевский, 1960, с. 107]. Частину з таких поховань зруйновано повністю.

Тип IV. Поховання з повністю порушеним анатомічним порядком кісток. У таких похованнях всі (а не тільки верхня частина скелета) кістки перемішано і розкидано по могилі, або зсунуто в купу. Від усіх розглянутих поруйнованих, поховання з повністю порушеним анатомічним порядком кісток становлять 42 %. Такі поховання є на могильниках Коблево, Ранжеве, Ружичанка, Оселівка, Балцати, Фурманівка, Сабодаш-Охматово, Компанійці, Данчени, Косаново, Черняхів, Ромашки.

Особливий порядок розташування кісток відмічено в похованні 30 Косанівського могильника, де кістки ніг хрестоподібно складено в південній частині ями, там само лежали ребра. Решту кісток розкидано по могилі [Кравченко, 1967, с. 93]. У певному порядку складено кістки в похованні 143 на могильнику Данчени: на дні кістки ніг, поверх них газ і ребра [Рафалович, 1986, с. 57]. У деяких похованнях кістки укладено в купу, у більшості ж розкидано по могилі.

Як гіпотезу, яка може пояснити таку картину, можна навести один із сюжетів скандинавських саг. У багатьох таких історіях активність тіла померлого продовжується і в могилі, часто до того, аж поки тіло не буде повністю знищено з допомогою вогню [Ellis, 1968, с. 95]. У «Сазі про людей з Флоу» син спалює матір, яка вилізла з труни вже по дорозі на кладовище.

Тіло Храппа в «Сазі про людей з Долини Лососів» перекопують декілька разів, переносять на інше місце, і коли нічого не допомагає, його залишки кремують. Поруйновані поховання, де всі кістки померлого в певному (але не анатомічному) порядку чи взагалі без нього, цілком можуть бути наслідком такого обряду вторинного поховання.

Цікаво, що такий обряд може й не мати негативного навантаження. У такому разі певні обрядові дії над рештками померлого мають допомогти йому остаточно перейти в інший світ [Евлашнев, 1997, с. 195], а не нейтралізувати його негативний вплив на світ живих. Дана версія могла б пояснити масовість поруйнованих поховань на деяких могильниках (наприклад, 80 % усіх інгумацій на могильнику Оселівка). Щоправда, питання про те, чи трактувало подібним чином обряд вторинного поховання населення черняхівської культури, залишається відкритим.

В.С. Флеров на матеріалах аланських могильників простежив різні ступені поруйнованості поховань та припустив, що вони частково залежать від розвитку обряду в часі, частково від того, наскільки небезпечним вважали померлого [Флеров, 2000, с. 12]. Проте значну роль мали відігравати і локальні відмінності: «...Древние народные представления и обряды варьировали не только у родственных племен, но даже внутри одной и той же общины. Это происходило потому, что древний человек, не имея письмен-

ности, руководствовался не точно фиксированными догматами «священного писания», а указаниями авторитетных лиц, которые у разных групп населения бывали разными. Очевидно, в этом секрет частого присутствия в синхронных захоронениях одного и того же могильника разных обрядов погребения» [Флеров, 2000, с. 15].

Таким чином, повне порушення анатомічного порядку кісток у поруйнованих похованнях частково пояснювалось оцінкою небезпечності конкретного індивіда, частково певними локальними традиціями.

На багатьох похованнях відмічено винесення частини кісток померлих за межі могили. Загалом такі поховання становлять принаймні 30 % усіх поруйнованих поховань на розглянутих могильниках. Відомі могили, в яких немає лише декількох кісток, у яких знайдено половину скелета, і такі, у яких знайдено декілька кісток чи навіть не знайдено залишків скелета взагалі. Однак наявність слідів перекопів не дозволяє віднести останні до звичайних кенотафів. Можливо, такі захоронення є наслідком поховання за двома обрядами (кремація та інгумація) або (у випадку відсутності кісток) обряду вторинного захоронення з перенесенням решток померлого в інше місце.

Подібні явища спостерігаються як серед поруйнованих поховань вельбарської культури [Kokowski, 2007], так і аланських поруйнованих поховань раннього середньовіччя [Флеров, 2000]. Цікавих висновків дійшов польський дослідник А. Коковський. Досліджуючи могильники масломенчської групи він зіткнувся з практикою руйнування поховань. Абсолютну більшість поруйнованих поховань там становили поховання, у яких не вистачало частин кістяків. Таких поховань було 40 % від загальної кількості (а не тільки поруйнованих) у Масломенчу та 45 % у Градеку-над-Бугом [Kokowski, 2007, с. 133]. Детальне вивчення масиву поховань із використанням антропологічних методів дозволило досліднику дійти наступних висновків. Для певної частини всіх таких поховань (12 %) із великою вірогідністю можна припускати, що кістки, яких не доставало в інгумації, перепалено й закопано пізніше на невеликій глибині над похованням [Kokowski, 2007, с. 132]. А. Коковський дає пояснення цього явища існуванням ритуалу поховання в двох іпостасях — кремації та інгумації [Kokowski, 2007, с. 135]. Таке пояснення має вагомі підстави, враховуючи біритуалізм вельбарської культури взагалі. Теоретично можна припустити існування подібного подвійного ритуалу поховання і в черняхівській культурі. Проте, як зазначає дослідник, частка таких поховань досить невелика [Kokowski, 2007, с. 135].

Припускає А. Коковський і практику виготовлення різних амулетів із людських кісток, свідчення чого є у вельбарській культурі. Проте на розглянутих могильниках черняхівської культури подібних амулетів, здається, немає. Не згадує про них і Б.В. Магомедов в описі різного виду амулетів та підвісок [Магомедов, 2001, с. 70—75].

Підсумовуючи все вищесказане, можна зробити декілька висновків.

1. За станом зруйнованості можна виділити декілька типів порушених поховань.

2. Незалежно від типу, абсолютна більшість порушених поховань є наслідком якихось особливих ритуалів, скоріше за все направлених на захист живих від гіпотетичного негативного впливу мертвих. Подібні ритуали відображено і в етнографічних джерелах.

3. Як один із методів боротьби з драугарами називається відділення голови від тулуба. Археологічним відображенням подібних ритуалів, вірогідно, є поховання першого (захоронення черепів) та другого (захоронення тіл без черепів) типів.

4. Набагато важче знайти етнографічні паралелі порушеним похованням типу III (з порушеною, особливо в області грудей, верхньою частиною). Можна лише припускати, що цей варіант руйнування могил пов'язаний із поняттям «упир» та подвійним обрядом інгумації й кремації.

5. Повне порушення анатомічного порядку кісток у порушених похованнях, вірогідно, частково пояснюється оцінкою небезпечності конкретного індивіда, частково певними локальними традиціями. Також це може бути наслідком обряду вторинного поховання.

Загалом переважна більшість порушених поховань черняхівської культури є археологічним відображенням обрядових дій, направлених на захист від негативного впливу мерців або, можливо, покликаних допомогти небіжчику остаточно відправитись у світ мертвих. Також для певної частини таких поховань не можна виключити грабіжницькі мотиви, обряд подвійного (кремація та інгумація) захоронення чи якісь інші, не до кінця зрозумілі мотиви.

Березова Н.В. Тело как граница: «Оживающие мертвецы» в «сагах об исландцах» // Скандинавские языки: диахрония и синхрония. — 1999. — Вып. 4. — С. 101—115.

Березовец Д.Т., Петров В.П. Лохвицкий могильник // МИА. — 1960. — Вып. 82. — С. 84—99.

Брайчевский М.Ю. Ромашки // МИА. — 1960. — Вып. 82. — С. 100—147.

Винокур И.С. Ружичанский могильник // Могильники черняховской культуры. — М., 1979. — С. 112—135.

Винокур И.С., Островский М.И. Раковецкий могильник // МИА. — 1967. — Вып. 139. — С. 144—159.

Войнаровский В. Про час і мотиви руйнації інгумаційних поховань черняхівської культури // ЗНТШ. — 1998. — Т. ССXXXV. — С. 318—342.

Евлатишев С.В. Разрушенные погребения черняховской культуры // Stratum plus. — 1997. — С. 194—199.

Зеленин Д.К. Умершие неестественной смертью и русалки. — М., 1995.

Картамышева Е.П. «Неблагополучные» умершие в славянской и скандинавской традициях. «Заложные» покойники и «оживающие мертвецы» // Славяноведение. — 2008. — № 2. — С. 55—61.

Кравченко Н.М. Косановский могильник (по материалам раскопок В.П. Петрова и Н.М. Кравченко в 1961—1964 гг.) // МИА. — 1967. — Вып. 139. — С. 77—135.

Дукінова Т. Лексика слов'янських мов як джерело вивчення духовної культури давніх слов'ян // Слов'янське мовознавство: IX Міжнар. з'їзд славістів. — К., 1983. — С. 96—100.

Магомедов Б.В. Каборга IV (раскопки 1973—1974 гг.) // Могильники черняховской культуры. — М., 1979. — С. 24—62.

Магомедов Б.В. Черняховская культура. Проблема этноса. — Люблин, 2001.

Мончинская М. Страх перед умершими и культ мертвых у германцев в IV—VII вв. н. э. (на основании так называемых погребений специфического обряда) // Stratum plus. — 1997. — С. 207—213.

Некрасова А.Н. Памятники черняховской культуры Днепровского Левобережья // Готы и Рим. — К., 2006. — С. 87—200.

Никитина Г.Ф. Могильник у с. Оселивка Кельменецкого района Черновецкой обл. // Могильники черняховской культуры. — М., 1988. — С. 5—97.

Петров В.П. Масловский могильник на р. Товмач // МИА. — 1964. — Вып. 116. — С. 118—167.

Рафалович И.А. Данчаны. Могильник черняховской культуры III—IV вв. н. э. — Кишинев, 1986.

Рикман Э.А. Раскопки могильника черняховского типа Балцаты II в 1963—1964 гг. // Могильники черняховской культуры. — М., 1988. — С. 111—132.

Сага о Греттире. — Новосибирск, 1976.

Сымонович Э.А. Магия и обряд погребения в черняховскую эпоху // СА. — 1963. — № 1. — С. 49—60.

Федоров Г.Б. Малаештский могильник // МИА. — 1960. — Вып. 82. — С. 253—301.

Флеров В.С. Аланы Центрального Предкавказья V—VII веков: обряд обезвреживания погребенных. — М., 2000.

Ellis H.R. The road to Hel. A Study of the Conception of the Dead in Old Norse Literature. — New York, 1968.

Kokowski A. Goci. Od Skandzy do Campi Gothorum (od Skandynawii do Półwyspu Iberyjskiego). — Warszawa, 2007.

А. Г. Куяшкo

РАЗРУШЕННЫЕ ПОГРЕБЕНИЯ В АРЕАЛЕ ЧЕРНЯХОВСКОЙ КУЛЬТУРЫ

В статье рассматриваются разрушенные погребения черняховской культуры через призму этнографических источников, прежде всего скандинавских саг. Предлагается разделение разрушенных погребений на четыре типа, соответствующие степени их разрушения. Для каждого из четырех типов предлагаются этнографические параллели, при помощи которых раскрываются вероятные мотивы именно такого способа разрушения останков умершего. Большинство разрушенных погребений черняховской культуры трактуется как археологическое отражение обрядовых действий, направленных на защиту от негативного влияния мертвых или, возможно, призванных помочь мертвецу окончательно перейти в другой мир.

А. Г. Куяшкo

DESTROYED BURIALS IN THE CHERNIAHIV CULTURE AREA

This article is devoted to the problem of destroyed burials in the Cherniahiv culture area. Destroyed burials are interpreted according to the ethnographic sources, first of all Scandinavian sagas. Classification of the destroyed burials in four types, according to the degree of the destroying, is proposed. Ethnographic analogues for every of those burial types are discussed. Most of destroyed burials are interpreted as archaeological representation of ritual actions, directed on the protection from the dead. Also, such rites could help the deceased person to pass to the world of the dead.